

Znanstveni skup

KRIŽEVAČKA EPARHIJA.

***POVIJEST, KULTURA,
NASLJEĐE***

HRVATSKI
institut za
POVIJEST

mh

Ogranak Matice hrvatske
u Križevcima

Znanstveni skup
KRIŽEVAČKA EPARHIJA. POVIJEST, KULTURA, NASLJEĐE
KNJIŽICA SAŽETAKA

KRIŽEVCI, studenoga 2024.

Organizatori:
Križevačka eparhija, Križevci
Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU Koprivničko-križevačke
županije u Križevcima
Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“ – Zmajski stol u Križevcima
Povijesno društvo Križevci
Ogranak Matice hrvatske u Križevcima

Mjesto održavanja:
Križevci, Križevačka eparhija, konzistorijalna dvorana biskupijske rezidencije
22. studenoga 2024.

Organizacijski odbor:
vladika mons. Milan Stipić
prof. dr. sc. Miroslav Akmadža
akademik Franjo Tomić
akademik Ferdo Bašić
prof. dr. sc. Mislav Grgić
dr. sc. Zlatko Kudelić
dr. sc. Ivan Peklić
dr. sc. Dejan Pernjak
dr. sc. Josip Mihaljević
mr. sc. Renata Husinec

Tajnici skupa:
dr. sc. Dejan Pernjak
dr. sc. Josip Mihaljević

POKROVITELJ
GRAD KRIŽEVCI

Križevačka eparhija. Povijest, kultura, nasljeđe

Križevačka eparhija nastala je unijom kršćana bizantskog i latinskog obreda u Hrvatskoj s Katoličkom crkvom na čelu s episkopom Simeonom Vratanjom. Papa Pavao V. apostolskim pismom *Divinae Maiestatis Arbitrio* 21. XI. 1611. potvrđuje obnovu crkvenog zajedništva dotad pravoslavnih Vlaha, Uskoka i drugih s rimskom Apostolskom Stolicom i tako nastaje Marčanska unija i sjedište grkokatoličke crkve koja okuplja sve katolike bizantskog obreda na području Ugarske, Slavonije, Hrvatske i krajnjim granicama Kranjske (Žumberak), i koja postoji do danas kao Križevačka eparhija. Od sjedinjenih Vlaha u sklopu Marčanske biskupije do danas su se kao grkokatolici održali samo žumberački potomci starih Uskoka. Budući se Marča nalazila na teritoriju Zagrebačke biskupije, isprva su marčanski biskupi bili tretirani kao obredni grkokatolički pomoćni biskupi zagrebačkih biskupa. Od marčanskih biskupa posebnu važnost imaju biskupi Gabre Mijakić (1662. – 1670.) i Pavao Zorčić (1671. – 1685.). Druga polovica 18. stoljeća obilježena je vladikom Bazilijem Božičkovićem (1759. – 1785.) čijim zalaganjem, i uz potporu carice Marije Terezije, papa Pio VI. bulom *Charitas illa* 17. lipnja 1777. dokida Marčansku i utemeljuje novu grkokatoličku Križevačku biskupiju sa sjedištem u Križevcima, koja je od 1852. a u sastavu novoosnovan Zagrebačke metropolije. Vjernici te biskupije su Hrvati od 1611. godine, Rusini od 18. st. te Ukrajinci i drugi od 19. st. Jurisdikcija Križevačke eparhije je obuhvaćala sve katolike istočnog obreda u bivšoj državi, uključujući velike skupine grkokatolika u Vojvodini i u Makedoniji. Danas se jurisdikcija Križevačke eparhije proteže na Republiku Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Sloveniju. Od 1966. godine sjedište biskupije nalazi se u Zagrebu, a 2020. godine vraćeno je u Križevce.

Budući da se 2027. godine obilježava 250 godina od osnutka Križevačke eparhije namjera je tu veliku obljetnicu popratiti zbornikom znanstvenih radova, a kao početni korak upravo je organizacija ovoga skupa. Cilj skupa je obraditi bogatu povijest Eparhije od njezina početka do najnovijih vremena, djelovanje marčanskih i križevačkih vladika, vjerski i kulturni život kao i bogatu umjetničku baštinu na prostoru koji Eparhija obuhvaća.

*Organizacijski odbor znanstvenog skupa
„Križevačka eparhija. Povijest, kultura, nasljeđe“*

Program

9:00 – 9:30

Okupljanje sudionika

9:30 – 9:45

Pozdravni govori organizatora

Njegova preuzvišenost Milan STIPIĆ, vladika križevački

dr. sc. Miroslav AKMADŽA, ravnatelj Hrvatskog instituta za povijest

akademik Franjo TOMIĆ, voditelj Zavoda HAZU Križevci

dr. sc. Dejan PERNJAK, predsjednik Povijesnog društva Križevci

Zvonimir IŠTVAN, pročelnik Zmajskog stola u Križevcima

Mario RAJN, gradonačelnik Križevaca

9:45 – 10:30

Plenarna izlaganja

ZLATKO KUDELIĆ,

Isprave rimske kurije i bečkog dvora izdane marčanskim grkokatoličkim biskupima

RENATA HUSINEC,

Doprinos križevačkog Ogranka Matice hrvatske otkrivanju i čuvanju grkokatoličke baštine u Križevcima

Vladika u miru NIKOLA KEKIĆ,

Arhiv Križevačke eparhije

10:30 – 11:00 - Pauza za kavu

11:00 – 12:30 - Prva sekcija (PRVI DIO):

BOŽIDAR BALENOVIĆ,

Marča prije 1611. godine i osnutak samostana u Marči

VLADIMIR SEDLAK,

Od crkvene unije do partikularne Crkve u punom smislu riječi - ekleziološka novina bule „Charitas illa“

ELDINA LOVAŠ,

Osnivanje Križevačke eparhije u kontekstu crkvene politike Marije Terezije

ŠIME ZEKO,

Suodnos dokumenata „Charitas illa“ i dokumenta Marije Terezije u osnutku Križevačke eparhije

ROBERT RAPLJENOVIĆ,

Biskup Vasilije Božičković (1719-1785): Branitelj čistog katoličkog pravovjerja

ZORAN GRIJAK,

O nastojanjima vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera za utemeljenjem grkokatoličke biskupije u Sarajevu s posebnim osvrtom na nerealizirani put križevačkog biskupa Julija Drohobeczkoga u Sarajevo 1900. godine

13:00 – 14:30 - Pauza za ručak

14:30 – 16:00 - Prva sekcija (DRUGI DIO):

LUKA MARINKOVIĆ,

Život i djelovanje biskupa Julija Drohobeczkoga

DANIEL PATAFTA,

Srpska pravoslavna crkva i grkokatolici u Kraljevini SHS/Jugoslaviji

IVAN PEKLIĆ,

Život i djelo biskupa Šimraka

VLADIMIR HUZZAN,

Zašto su Janka Šimraka gađali kamenjem u okolici Varaždina 1927.

IVO MIŠUR,

Dalmatinski vikarijat između dva rata – nove spoznaje

MIROSLAV AKMADŽA, DOMAGOJ NOVOSEL,

Biskup Gabrijel Bukatko i komunističke vlasti (1945.-1981.)

Rasprava

11:00 – 12:30 - Druga sekcija (PRVI DIO)

HRVOJE PETRIĆ,

Gabrijel (Gavrilo) Mijakić i Zrinski

ŽELJKO OSET, MIKLÓS TÖMÖRY,

Između crkvene autonomije i dinastičke lojalnosti. Imenovanje križevačkih biskupa i njihova prisega vladaru (1857-1920)

STIJEPO STJEPOVIĆ,

Revalorizacija ranosrednjovjekovne bizantske prisutnosti na istočnom Jadranu u kontekstu širenja pastorala Križevačke eparhije na jadranskom prostoru

TOMISLAV BOGDANOVIĆ,

Križevački grkokatolici i Prvi svjetski rat

SLAVKO BURDA,

Doprinos mitropolite Andreja Šeptickog u osnivanju Grkokatoličke Crkve za Ukrajinu u Bosni i Hercegovini

13:00 – 14:30 - Pauza za ručak

14:30 – 16:00 - Druga sekcija (DRUGI DIO):

ĐURO ŠKVORC,

vladika Joakim Segedi – život i djelo

MARINO ERCEG,

Joakim Segedi i slučaj navodnoga članstva u svećeničkim udruženjima: Grkokatolički svećenici između odanosti crkvenoj hijerarhiji i manipulacija komunističkoga režima

IVAN ARMANDA,

Život majke Irene Smičiklas (1916.-2012.) i njezin prinos proučavanju i očuvanju kulturne baštine Križevačke eparhije

ŽELIMIR PRŠA,

Razvoj župe Preobraženja Gospodnjeg u Jastrebarskom – od početka doseljavanja žumberačkih grkokatolika do danas

OZREN BLAGEC,

Stare razglednice s motivom kompleksa Grkokatoličke katedrale i biskupskog dvora u Križevcima u fundusu Gradskog muzeja Križevci

16:00 – 16:45

Biblioteka

SUZANA KNEŽEVIĆ,

Biblioteka Grkokatoličke biskupije u Križevcima

ŽELJKICA HRLEC BEREND,

Zaštita knjižne građe u Knjižnici Križevačke eparhije

LUKA ILIĆ,

Protestanski pisci i knjige u Knjižnici Grkokatoličke eparhije u Križevcima

Rasprava

17:00

Završni govor vladike Milana Stipića i zatvaranje skupa

18:00

Sveta liturgija

18:45

Večera za sudionike i organizatore skupa

dr. sc. MIROSLAV AKMADŽA

dr. sc. DOMAGOJ NOVOSEL

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

akmadza@isp.hr

domagoj.novosel5@gmail.com

BISKUP GABRIJEL BUKATKO I KOMUNISTIČKE VLASTI (1945.-1981.)

Kada su komunisti preuzeli vlast u Jugoslaviji 1945. grkokatolički svećenik Gabrijel Bukatko imao je 32 godine i svjedočio je sa svim tegobama koje su pogodile Grkokatoličku vjersku zajednicu, kao i cijelu Katoličku crkvu. Posebice se to očitovalo uhićenjem križevačkoga biskupa Janka Šimraka. Bukatko je 1946. imenovan kapitularnim vikarom Križevačke biskupije. Od 1950. pa do 1980. s komunističkim vlastima susretao se u ulozi, apostolskoga administratora i biskupa Križevačke biskupije, tajnika Biskupske konferencije i beogradskoga nadbiskupa. Njegova uloga u crkveno-državnim odnosima bila je vrlo značajna i aktivna. Komunističke vlasti smatrale su ga vrlo umjerenim biskupom, zagovarateljem dobrih crkveno-državnih odnosa. To je odgovaralo i vodstvu Katoličke crkve u Jugoslaviji, pa je bio pogodna osoba za posredovanje u crkveno-državnim odnosima. Komunističkim vlastima posebno je odgovarao njegov snošljiv odnos prema svećenicima članovima staleških svećeničkih udruženja, koja su bila zabranjena od crkvenih vlasti, a za čiju je zabranu i biskup Bukatko glasovao. U ovom radu nastojali smo, na temelju dostupnih arhivskih izvora skromne literature, prikazati ulogu Gabrijela Bukatka u crkveno-državnim odnosima u komunističkoj Jugoslaviji.

Ključne riječi: Gabrijel Bukatko, Križevačka biskupija, Grkokatolička crkva, Beogradska nadbiskupija, komunističke vlasti

ŽIVOT MAJKE IRENE SMIČIKLAS (1916.-2012.) I NJEZIN PRINOS PROUČAVANJU I OČUVANJU KULTURNE BAŠTINE KRIŽEVAČKE EPARHIJE

U predavanju će se, poglavito temeljem arhivskih vrela, analizirati život i zasluge bazilijanke Irene (Marije) Smičiklas (1916. – 2012.). Prvo će se opisati njezino djetinjstvo, redovnička formacija od stupanja u novicijat sestara bazilijanarki u Lavovu 1932. do polaganja doživotnih zavjeta u Križevcima 1937. te školovanje od mature u križevačkoj gimnaziji 1932. do završetka učiteljske škole u Užgorodu 1938. i Filozofskoga fakulteta u Zagrebu 1965. Potom će se analizirati njezin odgojno-obrazovni rad u osnovnim školama u Sošicama (1939.-1942.) i Plavšincu (1942.-1944.) i u dječem domu u Karlovcu i Zagrebu (1944.-1945.) s osvrtom na društvene okolnosti koje su utjecale na taj rad i onemogućile ga od 1945. Analiza njezina života u Zagrebu usredotočit će se na sakristansku i katehetsku djelatnost u župi sv. Ćirila i Metoda (1948.-1960.), zasluge za utemeljenje samostana u Jurjevskoj ulici 1957., nastavničku djelatnost u gimnaziji za redovnice Marianum te na život Hrvatske viceprovincije sestara bazilijanarki pod njezinim vodstvom od 1975. do 1985. Posebno će se analizirati njezina rad na proučavanju i očuvanju kulturne baštine Križevačke eparhije. Prvi je, među ostalim, rezultirao kritičkim objavljivanjem građe rukopisnog đaćkog lista Vijenac (1858.-1866.) i Zapisnika sjednica Ilirskog društva grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu (1839.), a kod potonjega osobito valja istaknuti da su bazilijanke pod njezinim vodstvom 1976. u samostanu u Sošicama otvorile Etnografski muzej, a 1979. u Križevcima preuzele brigu za katedralu i biskupsku rezidenciju s bogatom knjižnicom i drugom kulturnom baštinom. Pritom će se istaknuti i rad majke Irene na prikupljanju sredstava za obnovu i na obnovi križevačke katedrale.

Ključne riječi: Irena Smičiklas, bazilijanke, Križevačka eparhija, kulturna baština

MARČA PRIJE 1611. GODINE I OSNUTAK SAMOSTANA U MARČI

Marča i njezina bogata povijest i danas izazivaju rasprave i dijametralna tumačenja nekad istih događanja gledanih kroz različite okvire, ponajprije one interesne, bilo da je riječ o materijalnim dobrima, o vrlo važnom prestižu ili časti određenih pojedinaca i tendenata na značajne pozicije crkvene hijerarhije, bilo da se radi o nacionalnom interesu, čuvanju, isticanju i naglašavanju svojih liturgijskih čina, a onda u onom manjem obimu tu se isprepliću i duhovne sfere često zapostavljene i stavljene u drugi plan. Osnovno pitanje koje se nameće već stoljećima je, je li Marča, Marčanska (Svidnička) biskupija osnovana kao katolička – grkokatolička biskupija, ili je osnovana kao pravoslavna biskupija? Kome je Marča darovana: grkokatolicima ili pravoslavcima? Dok katolici tvrde da je Marča darovana Simeonu Vratanju kao biskupu rašana istočnog obreda, dotle pravoslavni zastupaju stajalište da je Marča prva pravoslavna biskupija u Hrvatskoj. Jesu li marčanski biskupi bili samostalni biskupi, ili su pak bili vikari zagrebačkih biskupa? Iz isprava nam je poznato da je Simeon Vratanja 21.11 1611. godine potvrđen za biskupa svidničkog to jest marčanaskog, te da je u Rimu ispovjedio svoju vjeru, da je oslobođen od izopćenja, te da ga papa Pavao V. smatra samostalnim biskupom, neovisnim od zagrebačkih biskupa. Na početku rada proučavam Marču prije 1611. godine, prije osnivanja Grkokatoličke biskupije. Jesu li u Marči oko 1200. godine bili Ivanovci, Hospitalci svetog Ivana, ili su bili Križnici svetog Groba jeruzalemskog? Jesu li nekada u Marči imali svoj samostan dominikanci, a možda i cisterciti? Tko je boravio na mjestu zvanom Gradina koja nikada arheološki nije istražena, kao što nije istražena niti pozicija bazilijanskog samostana u Marči i crkve svetog Mihaela Arkandela? Kako je osnovana rašana – marčanska biskupija? Kada i na koji način su u Marču dolazili pravoslavni vjernici, ali i svi ostali žitelji bježeći od Turaka i naseljavajući ovo područje Vojne krajine? Tko je uistinu bio prvi marčanski biskup? Pravoslavni biskup Vasilije, episkop Gabrijel ili Simeon Vratanja? Osnutak samostana u Marči, koja postaje sjedište grkokatolika. Nastanak samostana i crkve svetog Mihaela Arkandela. I na kraju, koja je točna pozicija marčanaskog samostana i crkve Svih Svetih u Marči? Budući da imam tu privilegiju da se danas brinem i da pazim na grkokatoličko imanje u Marči, tamo gdje su se događala sva ova zbivanja, te da sam gotovo svakodnevno na poziciji nekadašnjeg bazilijanskog manastira i crkve svetog Mihaela Arkandela, da sam izvodio i neke građevinske radove smatrajući da ću

pronaći bar mali dio te materijalne marčanske povijesti, te da svakodnevno šetam marčanskom šumom i poljima, nadahnula me ova povijesna tema: kako gledati na marčansku povijest koja je uistinu bogata činjenicama, događanjima. Tako sam proučavao i pisane dokumente, i poziciju na samom terenu, stvarajući u glavi mozaik sličica koje bi mogle biti korisne za neke buduće proučavatelje marčanske biskupije i njene povijesti, i sve to zajedno, pisane dokumente i svoje viđenje na terenu, stavio na papir i napisao ovaj rad o jednom dijelu bogate marčanske povijesti.

Ključne riječi: Marča, Simeon Vratanja, samostan, Ivanovci, Dominikanci, Pravoslavni, crkva sv. Mihaela Arkandžela, Gradina

OZREN BLAGEC

Gradski muzej Križevci, Križevci

ozren.gmk@gmail.com

STARE RAZGLEDNICE S MOTIVOM KOMPLEKSA GRKOKATOLIČKE KATEDRALE I BISKUPSKOG DVORA U KRIŽEVCIMA U FUNDUSU GRADSKOG MUZEJA KRIŽEVCI

U fundusu Zbirke razglednica Gradskog muzeja Križevci nalazi se tridesetak razglednica koje prikazuju kompleks grkokatoličke katedrale i biskupskog dvora. Na većini razglednica motiv katedrale je jedini motiv, no na nekoliko njih, takozvanih mozaik-razglednica, katedrala i biskupski dvor prikazani su s ostalim motivima Križevaca i okolice.

Najstarije razglednice datiraju sa samoga kraja 19. stoljeća, a među sačuvanim razglednicama mnoštvo je i onih iz 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća. Na razglednicama je jasno uočljivo trenutno stanje kompleksa, te kao takve mogu poslužiti kod istraživanja razvoja i promjena cjelokupnog arhitektonskog sklopa grkokatoličke katedrale i biskupskog dvora u Križevcima.

Ključne riječi: razglednice, Grkokatolička katedrala u Križevcima, biskupi dvor u Križevcima.

TOMISLAV BOGDANOVIĆ

Koruška 51, Križevci

tomislav.bogdanovic@gmail.com

DOPRINOS GRKOKATOLIKA NA VJERSKI, DRUŠTVENI I GOSPODARSKI ŽIVOT KRIŽEVACA U VRIJEME PRVOGA SVJETSKOG RATA

Križevački grkokatolici, predvođeni biskupima Julijem Drohobeczkyim i Dionizijem Njaradyjem dali su veliki obol u ratnim godinama 1914.-1918. Grkokatolici su u Križevcima imali veliki utjecaj na vjerski, kulturni i gospodarski život grada i okolice. U izlaganju će se dati statistički podatci o broju grkokatolika u razdoblju Prvoga svjetskog rata, njihovom doprinosu u radu Županijske i Gradske skupštine, radu u prosvjetnim institucijama i humanitarnim društvima. Istaknut će se njihov doprinos u rješavanju gospodarske krize uzrokovane ratom. Dio izlaganja posvetit će se i dolasku sestara bazilijanki u Križevce 1915. godine.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, grkokatolici, Julije Drohobeczky, Dionizije Njaradi, bazilijanke.

SLAVKO BURDA

UKPD Kobzar, Zagreb

slavkoburda.hr@gmail.com

DOPRINOS MITROPOLITE ANDREJA ŠEPTICKOG U OSNIVANJU GRKOKATOLIČKE CRKVE ZA UKRAJINCE U BOSNI I HERCEGOVINI

Krajem 80-tih i na početku 90-tih godina 19. stoljeća u Austro-Ugarskoj monarhiji počelo je doseljavanje Ukrajinaca grkokatolika iz Istočne Galicije u Bosnu. Najvećim dijelom ukrajinski kolonisti naseljavaju zemljišta banjalučkog okružja, sjevernu Bosnu od Dervente uz rijeku Savu do Prijedora. U to vrijeme državna statistika ih je nabrojala do 12.000. Odlukom Svete Stolice grkokatolici u Bosni su potpali pod jurisdikciju teritorijalnih rimo-katoličkih ordinarija u Sarajevu, Mostaru i Banja Luci. Tako su formalno Ukrajinci pripadali Sarajevskoj katoličkoj metropoliji, a u stvarnosti za njihove potrebe često se starala Lavovska metropolija. Veliki utjecaj i neprocjenjivu zaslugu za vjernike u Bosni imao je lavovski metropolit grof Andrej Šeptickij. U tri navrata po odlasku ili povratku u Rim, 1902., 1909. i 1913.godine posjećuje i vjernike u Bosni. Njegovom zamolbom kod vladike Križevačke eparhije Julija Drohobeczkyja u Bosnu dolazi prvi grkokatolički svećenik Andrej Segedi te se počinju osnivati prve župe, u 1990.godini u Prnjavoru, a poslije u Devjetini, Kozarcu i Derventi. Važan korak u organizaciji crkvenog života Ukrajinaca u Bosni i njegova najveća zasluga je što je u Kamenici vlastitim novcem sagradio lijepi manastir te ga predao redovnicima reda sv. Teodora Sudite. Na prijedlog metropolite Andreja Šeptickog u 1910.godini osnovan je Generalni vikarijat za grkokatolike u Bosni i Hercegovini sa sjedištem u Sarajevu, koji bivaju izdvojeni od jurisdikcije rimo-katoličkih biskupa, a dekretom Pape Benedikta XV. uspostavljena je Apostolska administratura za grkokatolike u Bosni i Hercegovini podložna jedino ingerenciji Svete Rimske Stolice. Ona biva ukinuta 1924 .godine, a njezin teritorij je pripojen Križevačkoj eparhiji.

Ključne riječi: Andrej Šeptickij, grkokatolici u Bosni, Julije Drohobeczky, Križevačka eparhija.

JOAKIM SEGEDI I SLUČAJ NAVODNOGA ČLANSTVA U SVEĆENIČKIM UDRUŽENJIMA: GRKOKATOLIČKI SVEĆENICI IZMEĐU ODANOSTI CRKVENOJ HIJERARHIJI I MANIPULACIJA KOMUNISTIČKOGA REŽIMA

Autor u radu rekonstruira slučaj pomoćnoga križevačkoga vladike Joakima Segedija i njegova navodnoga članstva u kontroverznim svećeničkim staleškim udruženjima početkom 1960-ih. Kada je sredinom 1963. postalo izvjesno da će Segedi postati pomoćni križevački vladika, u redovima grkokatoličkoga svećenstva pojavila se glasina da je on od ranije bio član svećeničkih udruženja. Da je takva sumnja opravdana izravno je križevačkoga vladiku Gabrijela Bukatka u zasebnom pismu u rujnu 1963. upozorio prominentni grkokatolički svećenik Ivan Krstitelj Pavković. „Afera“ je imala dubok odjek među grkokatoličkim svećenstvom. No Segediju u to vrijeme suradnja ili članstvo u režimskom udruženju ipak nisu dokazani. Isto zaključuje i autor ovoga rada na temelju analize dokumenata Komisije za odnose s vjerskim zajednicama, Društva katoličkih svećenika i Službe državne sigurnosti te Arhiva Križevačke eparhije. Međutim, Segedijev je slučaj koristan primjer uz pomoć kojega je moguće rasvijetliti položaj u kojem su se našli grkokatolički svećenici općenito zbog režimske politike stvaranja svećeničkih udruženja. S jedne je strane i grkokatoličke svećenike, kao i rimokatoličke svećenike, obvezivala odluka „Non licet“ hrvatskih biskupa iz 1952. godine. S druge strane, budući da su grkokatolički svećenici mahom bili oženjeni i imali obitelji te su djelovali na siromašnim župama, vodstvo Grkokatoličke Crkve nije bilo sklono načelo „Non licet“ primjenjivati oštro i bezuvjetno. No unatoč svemu, ovaj rad pokazuje da su se grkokatolički svećenici 1950-ih i 1960-ih, kada je režim aktivno podupirao svećenička udruženja, našli zapravo u iznimno nezahvalnoj poziciji – između odanosti crkvenoj hijerarhiji i manipulacija jugoslavenskog komunističkog režima.

Ključne riječi: Joakim Segedi, Ivan Krstitelj Pavković, Gabrijel Bukatko, grkokatolici, Križevačka eparhija, svećenička staleška udruženja, komunistička Jugoslavija.

O NASTOJANJIMA VRHBOSANSKOG NADBISKUPA JOSIPA STADLERA ZA UTEMELJENJEM GRKOKATOLIČKE BISKUPIJE U SARAJEVU S POSEBNIM OSVRTOM NA NEREALIZIRANI PUT KRIŽEVAČKOG BISKUPA JULIJA DROHOBECKOGA U SARAJEVO 1900. GODINE

Vrhbosanski (sarajevski) nadbiskup Josip Stadler podnio je 20. siječnja 1907. Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu elaborat s projektom autonomnog ustroja Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini (dalje: BiH), zatraživši da joj se odobri autonomni status kakav je već dobila Pravoslavna crkva u BiH. Time je htio učvrstiti položaj Katoličke crkve u BiH nakon uspostave srpske (1905.) i uoči priznanja muslimanske vjersko-prosvjetne autonomije (1909.). U predloženom nacrtu, koji se nadovezuje na ranije Stadlerove inicijative s tim u vezi iz 1902., iznijet je zahtjev za uspostavom dviju novih samostalnih rimokatoličkih biskupija, u Trebinju i Tuzli (uz već postojeću Vrhbosansku nadbiskupiju te Mostarsko-duvanjsku i Banjolučku biskupiju), ali također za utemeljenjem grkokatoličke biskupije u Sarajevu, u čijem bi se sklopu našle četiri grkokatoličke župe (u Banjoj Luci, Prnjavoru, Dubravi i Zavidovićima). Postavljen je i zahtjev za osnutkom samostana redovnika bazilijanaca u Sarajevu, koji bi pastorizirali grkokatoličko pučanstvo u BiH u mjestima s manje od deset grkokatoličkih obitelji. Zahtjev za utemeljenjem katoličke biskupije u Tuzli potkrepljen je pastoralnim potrebama katoličke većine u Bosanskoj Posavini, ali također potrebom stvaranja ravnoteže s Pravoslavnom crkvom, jer je 1900. u Banjoj Luci utemeljena Banjolučko-bihačka metropolija, uz već postojeću Dabrobosansku metropoliju, sa sjedištem u Sarajevu te Zahumsko-hercegovačku metropoliju sa sjedištem u Mostaru i Zvorničko-tuzlansku metropoliju sa sjedištem u Tuzli, čime su austrougarske vlasti po prvi put intervenirale u institucionalni ustroj vjerskih zajednica uspostavljen nakon zauzeća Bosne i Hercegovine 1878., očito pritom favorizirajući Pravoslavnu crkvu. Kao razlog za utemeljenje grkokatoličke biskupije u Sarajevu u Stadlerovu elaboratu navedena je činjenica da su se potkraj 19. i početkom 20. stoljeća u BiH u dva kolonizacijska vala naselili grkokatolici Ukrajinci/Rusini (u izvorima se navode pod imenom Ruteni, što je bio službeni naziv za sve Ukrajinke i Rusine u Austro-Ugarskoj Monarhiji), a da pritom nisu osigurane institucionalne pretpostavke za njihovo prakticanje vjere i pastoralnu skrb te da bi, zbog izmiješanosti grkokatolika s pravoslavicima, kod kojih je također u uporabi istočni obred, moglo doći do prijelaza bosanskohercegovačkih grkokatolika na pravoslavlje. Na Stadlerov elaborat o autonomnom ustroju Katoličke crkve u BiH najprije je odgovorio poglavar Zemaljske vlade Anton von Winzor, koji je svoja stajališta s tim u vezi priopćio zajedničkom ministru financija Istvánu von Buriánu u obliku analize pojedinih točaka elaborata. Za Stadlerov zahtjev za

utemeljenjem grkokatoličke biskupije u BiH ocijenio je da premašuje stvarne potrebe, uvaživši pritom činjenicu da je Sveta Stolica povjerila nadbiskupu Stadleru skrb za interese grkokatolika u BiH, što je uključivalo i modalitete njihova crkvenog organiziranja. Glede Stadlerova zahtjeva za utemeljenjem sedam grkokatoličkih župa (u nacrtu elaborata od 20. siječnja 1907. navode se četiri) i osnutkom samostana bazilijanaca u Sarajevu, Winzor je ustvrdio da ni za tim ne postoji stvarna potreba. Usporedba izvora iz 1902. i 1907, koji se referiraju na Stadlerove zahtjeve za uspostavom grkokatoličke crkvene organizacije u BiH, posvjedočuje da su se austrougarske vlasti pri odlučivanju o grkokatolicima u BiH ponajprije rukovodile za tim da ne izazovu sukob s Pravoslavnom crkvom, između ostaloga i zbog ciljeva uvrštavanja BiH u državni sklop Austro-Ugarske Monarhije, koje je provedeno aneksijom BiH 1908. Stoga je i u naznačenom kontekstu Stadlerov zahtjev za utemeljenjem grkokatoličke biskupije u Sarajevu, postavljen Zemaljskoj vladi u Sarajevu godinu dana prije aneksije BiH, sa stajališta austrougarskih vlasti bio krajnje politički neoportun i nije imao bilo kakve izgleda za prihvaćanje. No, s obzirom da je uvrštavanje BiH u sklop Austro-Ugarske Monarhije bio njezin dugoročni cilj, od samoga trenutka kada joj je na Berlinskom kongresu 1878. povjeren okupacijski mandat za BiH, austrougarske vlasti su od samoga početka naseljavanja Ukrajinaca/Rusina u BiH i oblikovanja stajališta o modalitetima ustroja njihove crkvene organizacije nastojale izbjeći sukobe s Pravoslavnom crkvom, podređujući pritom političkom kriteriju stvarne potrebe i interese grkokatoličkih vjernika, a ipak pritom nastojeći osigurati nužne uvjete za njihovo pastoriziranje, koji su, međutim, bili u velikoj diskrepanciji sa Stadlerovim planovima s tim u vezi. O tome napose svjedoče podaci koji se odnose na početke nastojanja nadbiskupa Stadlera za utemeljenjem grkokatoličke crkvene organizacije u BiH, koji datiraju još od kraja osamdesetih godina 19. stoljeća, u kojima je napose važnu ulogu imao Julije Drohobeczky (1853.-1934.), biskup (vladika) grkokatoličke Križevačke biskupije (eparhije) (1891.-1917.). Uz suglasnost biskupa Drohobeczkyja i na molbu prvog grkokatoličkog župnika u Prnjavoru iz Križevačke biskupije Andrije Szegedyja, porijeklom Rusina, u Bosnu je 1902. došao metropolit halički i nadbiskup lavovski Andrija Szeptycki (Šeptickij, Šepticki), tijekom čijega je boravka u Kamenici kod Čelinca osnovan samostan studita, što je nedvojbeno predstavljalo važan doprinos osiguranju pastoralnih potreba grkokatolika u BiH. Svjedočanstvo o tome koliko su austrougarske vlasti smatrale opasnim ne samo osnaživanje grkokatoličke crkvene organizacije u BiH, nego čak i povremenu nazočnost grkokatoličkih crkvenih velikodostojnika na području BiH za provedbu svoje vjerske politike, koju je uvelike određivalo uvažavanje interesa Pravoslavne crkve i većinskog pravoslavnog pučanstva, u svrhu pokušaja njegova pridobivanja za državni sklop Austro-Ugarske Monarhije, napose pruža osujećivanje dolaska biskupa Drohobeczkyja u Sarajevo, na poziv nadbiskupa Stadlera, radi sudjelovanja u misnom slavlju Presvetog Srca Isusova i svečanoj procesiji 22. lipnja 1900. Uz sintezu dosadašnjih spoznaja s tim u vezi u prilogu će se pozornost napose obratiti analizi dosad nekorištenih historiografski relevantnih arhivskih izvora, u svrhu cjelovitijeg sagledavanja istraživane problematike.

Ključne riječi: Josip Stadler, Julije Drohobeczky, Austro-Ugarska Monarhija, Bosna i Hercegovina, grkokatolici, grkokatolička biskupija u Sarajevu

ŽELJKICA HRLEC BEREND

Ordinarijat Križevačke eparhije, Križevci

zhrlec@gmail.com

ZAŠTITA KNJIŽNE GRAĐE U KNJIŽNICI KRIŽEVAČKE EPARHIJE

Knjižnica Križevačke eparhije specijalna je knjižnica koja se nalazi u sastavu Križevačke eparhije, posjeduje vrlo vrijednu, rijetku i staru građu koju je važno pravilno zaštititi i očuvati za buduće naraštaje. Najvrjedniji dio fonda Knjižnice, inkunabule i knjige 16. i 17. stoljeća (ukupno 386 naslova), upisan je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Zaštita knjižnične građe osnovni je zadatak svake knjižnice jer je ona glavno sredstvo knjižnice, a njezina uloga je prvenstveno sprječavanje procesa propadanja, a zatim i poduzimanje različitih mjera budući da su materijali od kojih je knjižnična građa sastavljena podložni starenju i propadanju pod utjecajem različitih čimbenika koji mogu biti kemijskog, fizikalnog, mehaničkog i biološkog podrijetla. Briga za knjižnice i zaštitu knjižnične građe koja se nalazi u okviru crkvenih ustanova u Republici Hrvatskoj nije odgovarajuće riješena niti na nacionalnoj, a niti na institucionalnoj razini. Knjižnice u okviru crkvenih ustanova nigdje se konkretno ne spominju u zakonskoj regulativi, a rezultat je nedovoljna briga za zaštitu kulturnog blaga koja se u njima čuva.

Knjižnica Križevačke eparhije u tome je izuzetak jer je unatrag skoro tri desetljeća poduzeto niz mjera zaštite na strateškoj, operativnoj i tehničkoj razini koje su bitno poboljšale stupanj zaštite knjižne građe. U radu je ukratko opisana povijest Križevačke eparhije na koju je izravno vezana povijest same Knjižnice, te tijek uređenja Knjižnice od 1996. godine, kada se za Knjižnicu počinje zanimati kulturna javnost, do danas. Donosi se detaljan pregled provedenih preventivnih mjera zaštite, konzervatorsko-restauratorskih radova, investicijskih ulaganja u prostor i opremu te informatizaciju Knjižnice, kao i pregled uloženi sredstva za provedene projekte od strane Ministarstva kulture, Republike Hrvatske, Koprivničko-križevačke županije, Grada Križevaca, Samostana sestara bazilijanki i Ordinarijata Križevačke eparhije. Poseban naglasak stavljen je na zaštitu knjižne građe u Knjižnici Križevačke eparhije od 2006. godine, kada je sastavljen Elaborat o zaštiti knjiga tiskanih u 16. stoljeću, do danas. Cilj rada je ustanoviti dosadašnje načine zaštite knjižne građe u Knjižnici Križevačke eparhije, izvore financiranja, te ustvrditi prioritete i načine zaštite kao i moguće nove izvore financiranja u budućnosti. Očekivani doprinos rada je ukazati na vrijednost knjižnične građe koja se čuva u Knjižnici Križevačke eparhije te dati primjer ostalim knjižnicama u sastavu crkvenih ustanova kako se kontinuiranim programima, suradnjom s nadležnim ustanovama, stručnjacima, volonterima i entuzijastima može unatoč nereguliranoj zakonskoj regulativi puno toga učiniti na zaštiti kulturnog blaga koje čuvaju.

Ključne riječi: Knjižnica Križevačke eparhije, zaštita knjižne građe, kulturno blago

mr. sc. RENATA HUSINEC

Križevci

rhusinec@vguk.hr

DOPRINOS KRIŽEVAČKOG OGRANKA MATICE HRVATSKE OTKRIVANJU I ČUVANJU GRKOKATOLIČKE BAŠTINE U KRIŽEVCIMA

Matica hrvatska najstarija je hrvatska kulturna ustanova i od svoga osnutka 10. veljače 1842. ima za cilj promicati nacionalni i kulturni identitet u područjima umjetničkog, znanstvenog i duhovnog stvaralaštva te skrbiti za hrvatski jezik. Rad Matice hrvatske odvija se u Središnjici u Zagrebu i u više od stotinjak ogranaka širom Hrvatske i obuhvaća izdavačku djelatnost, predstavljanje knjiga, znanstvene simpozije, okrugle stolove, znanstvena i stručna predavanja i tribine te izložbe i koncerte.

Ogranak Matice hrvatske u Križevcima nezaobilazni je nositelj kulturnog života u našem gradu. Križevčani su u Matici hrvatskoj, među njima i brojni grkokatolici, prisutni od sama njezina osnutka pa sve do danas.

Ovaj rad donosi pregled različitih aktivnosti križevačkog Ogranaka nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj 1990. koje su imale za cilj otkrivati i njegovati golemo kulturno nasljeđe, s posebnim naglaskom na otkrivanju i čuvanju nepoznate ili slabije poznate i zanemarene kršćanske baštine. Posebno mjesto u tome zauzima bogato križevačko grkokatoličko nasljeđe. U radu je dan kratak pregled izdavačke djelatnosti: knjige, tematski kalendari i katalozi prigodnih izložbi organiziranih u prostorima Križevačke eparhije. Donosi se prikaz znanstvenih skupova posvećenih istaknutim grkokatolicima, kao i niza prigodnih predavanja, tribina, dobrotvornih priredbi i koncerata održanih u katedrali Presvetoga Trojstva, „Opere za obnovu Katedrale“ u HNK u Zagrebu te doprinos Ogranaka upoznavanju šire hrvatske javnosti s vrijednom knjižničnom građom u eparhijskoj knjižnici.

Ključne riječi: Ogranak Matice hrvatske u Križevcima, grkokatolička baština, Križevačka eparhija.

dr. sc. VLADIMIR HUZZAN

Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Varaždinu, Varaždin

vhuzjan@gmail.com

ZAŠTO SU JANKA ŠIMRAKA GAĐALI KAMENJEM U OKOLICI VARAŽDINA 1927. GODINE?

Vlast Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca svakodnevno je pratila događanja u Varaždinu i okolici, a na svim političkim sastancima bili su doušnici koji su javljali policiji što se događalo, o čemu se pričalo i tko je sudjelovao. Posebno ako se kritizirala državna vlast. Tako su u policijskim spisima ostale zabilježene i tzv. smetnje u održavanju političkih skupova, a prijavili su ih članovi Hrvatske pučke stranke koji su agitirali za dr. Janka Šimraka. U Beretincu kraj Varaždina u kolovozu 1927. nastao je izgređ - kamenovali su dr. Janka Šimraka i njegove suradnike. Je li događaj bio slučajan ili planiran? Arhivski spisi daju točan odgovor.

Ključne riječi: Janko Šimrak, Kraljevina SHS, Beretinec.

PROTESTANSKI PISCI I KNJIGE U KNJIŽNICI GRKOKATOLIČKE EPARHIJE U KRIŽEVCIMA

Knjižnica grkokatoličke Eparhije u Križevcima je unikatna u Hrvatskoj po udjelu protestantskih autora i knjiga koji su nazočni u njenom fundusu. Osim prijevoda biblije Martin Luthera na njemački ili njegovog katekizma knjižnica sadrži rijetke knjige iz šesnaestog i sedamnaestog stoljeća. Iako opus knjižnice ne čine najpoznatija imena reformacije niti u njoj ima radova Matije Vlačića Ilirika ili autora iz takozvanog uraškog kruga na glagoljici, koji bi sigurno doprinijeli boljem proučavanju protestantizma kod nas ipak bogatstvo ove knjižnice je ogromno. U njoj se nalaze autori iz više zemalja, koji su bili učenici Philipp Melanchtona u Wittenbergu, kao na primjer takozvani „učitelj Danske“ (Praeceptor Daniae), Niels Hemmingsen i jedna njegova knjiga tiskana u Leipzigu 1572., tri knjige važnog protestantskog pedagoga Michale Neandera, koje su tiskane u Bazelu 1560. tj. 1565., ili rad Jakoba Heerbranda, evangeličkog teologa koji je bio rektor Sveučilišta u Tübingenu iz 1572. Iz 16. stoljeća se izdvajaju još švicarac Rudolf Hospinian, koji je pripadao reformiranoj grani protestantizma i pisao anti-katoličke radove. Knjižnica posjeduje jednu njegovu knjigu iz 1592., koja je tiskana u Zürichu gdje je on bio pastor, kao i Martin Mylius iz Görlitza (1597. i 1611.). Sigurno najzanimljiviji protestantski pisac iz sedamnaestog stoljeća predstavljen s tri knjige je Čeh, Jan Amos Komenský (1592-1670), a biblioteka posjeduje posebno puno autora protestantskih korijena koji su pisali za vrijeme prosvjetiteljstva i bavili se temama vezanim za toleranciju, individualizam, kao i društvenim promjenama, a posebno su se protivili autoritetu katoličke crve u Europi. U Grkokatoličkoj knjižnici nalazimo i rad švedskog mistika Emanuela Swedenborga (1688-1772), radove koje se bave masonstvom, kao i humanistička djela Giovannija Pica della Miradole ili bazelsko izdanje Adagie Erasma Roterdamskog iz 1526. Ovaj rad će osvjetliti bogatu baštinu protestantizma očuvanu u Križevcima i upoznati hrvatsku javnost s do sada neotkrivenim knjižničarskim blagom. Nadam se da će ovaj rad potaknuti na daljnje istraživanje Grkokatoličke knjižnice kao i njezinog konačnog stavljanja u funkciju.

Ključne riječi: Knjižnica Križevačke eparhije, protestantizam, teologija, prosvjetiteljstvo, 16. stoljeće, 17. stoljeće.

KNJIŽNICA KRIŽEVAČKE EPARHIJE – NAJVREDNIJI POKRETNI KULTURNI SPOMENIK GRKOKATOLIKA U HRVATSKOJ

Križevačka eparhija čuva bogatu knjižnicu staru preko 400 godina koju su stvarali njezini biskupi i svećenici. U knjižnici su, osim crkvenih i teoloških knjiga, zastupljena djela iz svih ostalih područja znanosti. Knjige su pisane različitim svjetskim jezicima i pismima i tiskane u mnogim europskim središtima tiskarstva. Zbirka knjiga broji 10.667 djela (9.858 svezaka), od kojih su 3 knjige iz 15. stoljeća (inkunabule), 68 iz 16. st., 325 iz 17. st., 3.996 iz 18. st., a ostale su iz 19. i 20. st. Tu je i vrijedna zbirka od 60-ak rukopisnih knjiga te zbirka periodike i sitnog tiska. Knjige iz 15., 16. i 17. st. zaštićene su kao kulturno dobro Republike Hrvatske.

Povijest knjižnice može se iščitati iz povijesti grkokatoličke biskupije koja je od osnivanja 1611. godine nekoliko puta mijenjala svoje sjedište. Prvih dvjestotinjak godina knjižnica se zajedno s biskupima selila (Marča, Pribić, Preseka, Gornji Tkalec), dok se posljednjih dvjestotinjak godina, od 1801., nalazi u biskupskoj rezidenciji u Križevcima. Prvi poznati popis knjiga nastaje 1856. godine. Slijede velika uređenja knjižnice u doba Prvog i Drugog svjetskog rata, potaknuta od tadašnjih biskupa. U drugoj polovici 20. stoljeća, nakon premještanja sjedišta biskupije iz Križevaca u Zagreb, o knjižnici se ne vodi odgovarajuća briga i ona vidno propada.

Inicijativom časnih sestara bazilijanki, tadašnjih čuvarica katedrale i rezidencije, 1999. započinje veliko uređenje knjižnice koje traje do 2004. i plod je timske rada sestara, križevačkog ogranka Matice hrvatske, stručnjaka iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice i Knjižnica Grada Zagreba te profesora i studenata sa studija knjižničarstva u Zagrebu i Osijeku. Tijekom toga uređenja temeljito je uređen prostor knjižnice, a djelomično knjižnični fond (knjige su inventarizirane i klasificirane, ali ne i katalogizirane). Od 1998. do 2008. organizirano je nekoliko izložbi popraćenih vrijednim tiskanom katalogima knjiga, čime je knjižnica redovito prezentirana javnosti. U današnje vrijeme knjižnici treba nov zamah u razvoju: trebalo bi se nastaviti s njezinim predstavljanjem javnosti, kao i sa stručnim uređenjem knjižničnoga fonda prema međunarodnim standardima, što je temelj svakog daljnjeg razvoja knjižnice

Ključne riječi

Dr. sc. ZLATKO KUDELIC

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
zkudelic@isp.hr

ISPRAVE RIMSKE KURIJE I BEČKOG DVORA IZDANE MARČANSKIM GRKOKATOLIČKIM BISKUPIMA

Analizirajući sačuvane isprave koje su habsburški vladari i Rim dodjeljivali marčanskim grkokatoličkim biskupima između 1611. i 1777. godine autor ukazuje na posebnosti crkvene politike bečkog Dvora na području Hrvatsko-slavonske vojne krajine tijekom spomenutog razdoblja. Na temelju sadržaja spomenutih isprava navodi stavove bečkog Dvora i rimske kurije glede pitanja crkvene unije u Hrvatskoj i, šire gledano, Ugarskoj i općenito Monarhiji, ukazuje na različite pristupe ovoj temi u historiografiji i napominje da su za bolje razumijevanje ove problematike potrebna detaljnija istraživanja nekih dosada slabije istraženih razdoblja povijesti ove biskupije i Vojne krajine.

Ključne riječi: grkokatolici, Marčanska biskupija, crkvena unija, Vojna krajina, Habsburgovci, rimska kurija, historiografija.

Dr. sc. ELDINA LOVAŠ

Hrvatski institut za povijest,
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
eldina.lovas@gmail.com

OSNIVANJE KRIŽEVAČKE EPARHIJE U KONTEKSTU CRKvene POLITIKE MARIJE TEREZIJE

Različite reforme donesene za vrijeme vladavine Marije Terezije nisu zaobišle ni Katoličku Crkvu, a dio njih odnosio se na teritorijalno-administrativnu (re)organizaciju i osnivanje novih biskupija na području Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva. Temelje tih odredaba kraljica je pronalazila u patronatskom pravu ugarskih kraljeva nad Crkvom, a kako bi ih ostvarila, 1758. godine uputila je molbu kardinalskom zboru u Rimu za potvrdu titule apostolske kraljice. U izlaganju će se na temelju bula sačuvanih u Kraljevskoj knjizi Marije Terezije (*Liber Regius Mariae Theresiae*) analizirati razlozi utemeljenja Križevačke eparhije u odnosu na druge biskupije koje su utemeljenje, obnovljene ili sjedinjenje 70-ih godina 18. stoljeća na području Ugarskog Kraljevstva i njoj pridruženih krajeva.

Ključne riječi: Marija Terezija, apostolska kraljica, biskupije, crkvene reforme, 18. stoljeće.

LUKA MARINKOVIĆ

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

lukamarinkovic.fpzg@gmail.com

ŽIVOT I DJELOVANJE BISKUPA JULIJA DROHOBECZKYJA

Cilj ovog izlaganja je prikazati život i djelovanje Julija Drohobeczkyja, grkokatoličkog biskupa rusinske nacionalnosti koji se svojim trudom i zalaganjem borio za prava grkokatolika u Austro-Ugarskoj te je bio jedan od protivnika velikomađarskog nacionalizma. Drohobeczky je bio značajna vjerska i politička figura na današnjem teritoriju Republike Hrvatske pri čemu se suprotstavljao politikama Khuena Hedervaryja i Istvana Tisze. Nakon što je potvrđen za biskupa Križevačke biskupije 1891. godine i ustoličenja koje je uslijedilo 1892. godine, Drohobeczky se istaknuo svojim karitativnim, kulturnim i prosvjetnim djelovanjem, a zaslužan je i za obnovu katedrale Presvete Trojice u Križevcima te je bio predsjednik Hrvatskog glazbenog zavoda od 1893. do 1919. godine. Svrha izlaganja je približiti ulogu, svrhu i značaj Julija Drohobeczkyja u pružanju otpora velikomađarskom nacionalizmu, u razvoju identiteta naroda koji se nisu smatrali mađarskim, jačanju vjerskog života na današnjem teritoriju Republike Hrvatske te se želi prikazati velika Drohobeczkyjeva karitativnost i požrtvovnost za osobe kojima je pomoć bila potrebna.

Ključne riječi: Julije Drohobeczky, Križevačka biskupija, grkokatolici, Križevci, katedrala Presvete Trojice.

IVO MIŠUR

Zagreb

ivo.misur@gmail.com

DALMATINSKI VIKARIJAT IZMEĐU DVA RATA – NOVE SPOZNAJE

Dalmatinski vikarijat osnovan je 1836. godine kada je u dalmatinskim selima Kričkama, Baljcima i Vrlici značajan dio pravoslavaca pristupio Katoličkoj crkvi. Financijsku potporu malobrojnoj zajednici dao je tadašnji austrijski car Franjo II. čija smrt označava prekretnicu u povijesti vikarijata. Cijela povijest Dalmatinskog vikarijata karakterizirana je demografskom nestabilnošću uslijed iseljavanja te konfesionalne i obredne fluidnosti. Tijekom cijelog 19. stoljeća mala zajednica je izložena pritiscima pravoslavne okoline što je uz iseljavanje prouzročilo njezino demografsko propadanje. Najteže razdoblje vikarijat je prošao tijekom 20. stoljeća kada je stalna pastoralna skrb bila onemogućena, a župni život je zamro. Rad će na temelju dosad neobjavljenih i neobrađenih dokumenata iz arhiva Križevačke eparhije rasvijetliti najmračnije razdoblje od kraja Prvog svjetskog rata do 1942. godine. Posebna pažnja usmjerit će se na odnos vlasti Kraljevine Jugoslavije prema svećenicima vikarijata. Također će se detaljnije obraditi djelovanje don Janka Herakovića koji je u međuraću bio ključna figura te svojevrsan simbol Dalmatinskog vikarijata. Upravo njegov prisilni odlazak iz Dalmacije u ratnom razdoblju označava zamiranje dalmatinskog grkokatoličanstva.

Ključne riječi: Dalmatinski vikarijat, don Janko Heraković, dalmatinski grkokatolici, Kraljevina Jugoslavija, progoni.

dr. sc. ŽELJKO OSET
dr. sc. MIKLÓS TÖMÖRY

HUN-REN Istraživački centar za humanističke znanosti, Institut za povijest, Budimpešta
zeljko.oset@gmail.com
tomory.miklos@abtk.hu

IZMEĐU CRKVENE AUTONOMIJE I DINASTIČKE LOJALNOSTI. IMENOVANJE KRIŽEVAČKIH BISKUPA I NJIHOVA PRISEGA VLADARU (1857-1920)

U izlaganju dajemo pregled i analiziramo proces imenovanja biskupa Križevačke eparhije od Đure Smičiklase (1857.) do Dionizija Njaradija (1920.). U središtu naše pažnje stoje prisega novoimenovanih vladika vladaru, kao i proces pregovaranja oko njihovog teksta i okolnosti ceremonije. Tom se temom bavimo, kao i širim kontekstom crkveno-državnih odnosa u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću, u sklopu našeg projekta Europskog istraživačkog vijeća (ERC) „Negotiating Sovereignty“. Naš rad pokazuje da, do sada manje poznati dokumenti iz bečkih, zagrebačkih, budimpeštanskih i beogradskih arhiva—kako vlade, tako i dvora —mogu bolje osvijetliti odnos države i crkve, tj. tumačenje prava visokog patronata (*ius supremi patronatus*) ugarskih kraljeva u kontekstu uzdignuća Zagrebačke nadbiskupije (1852.), austrijskog konkordata (1855.), kao i Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.). Drugi dio izlaganja posvećujemo slučaju vladike Dionozija Njaradija, čija prisega – njen tekst, mjesto i način polaganja – je bila predmet dugotrajnih pregovora za vrijeme izgradnje državnopravnog sustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Želimo ispitati u kojoj se mjeri zahtjev države za lojalnošću biskupa može smatrati kontinuiranim te kako su se prema tom pitanju odnosili novi upravni organi, odnosno dinastija Karađorđević.

Ključne riječi: križevački biskupi, prisega vladaru, vladike, pravo visokog patronata, Dionizije Njaradi

dr. sc. DANIEL PATAFTA

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
d.patafta@yahoo.com

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA I GRKOKATOLICI U KRALJEVINI SHS/JUGOSLAVIJI

Na prostoru koji je nakon 1918. ušao u sastav Kraljevine SHS/Jugoslavije našao se veći broj grkokatolika različitog etničkog podrijetla. Na prostoru koji se prije 1918. nalazio u sastavu Austro–Ugarske živio je najveći broj grkokatolika pripadnika različitih naroda i baštinika različitih unija s Katoličkom crkvom iz 16. i 17. stoljeća. Hrvatski grkokatolici nastali su Marčanskom unijom i nacionalno se izjašnjavali kao Hrvati, s druge strane od 18. do početka 19. stoljeća na prostore Banske Hrvatske, južne Ugarske (Vojvodine) i Bosne i Hercegovine kolonizacijskim procesima naselio se veliki broj ukrajinskih grkokatolika, nastalih Brest – Litovskom unijom, i Rusina/Rutena, nastalih Užgorodskom unijom. Također se unutar nove države našao i manji broj makedonskih grkokatolika, nastalih krajem 19., stoljeća Kikuškom unijom. Praktično su svi oni potpadali pod jurisdikciju jedine organizirane grkokatoličke eparhije u novoj državi, Križevačke eparhije, koja je nastala Marčanskom unijom u 17. stoljeću. Iako su Vidovdanskim ustavom svim zatečenim vjerskim zajednicama u Kraljevini SHS zajamčena sva prava i slobode, dominantno pravoslavlje, povezano sa srpskim elitama i kraljevskim dvorom, uvelike je utjecalo na kreiranje vjerske politike međuratne Jugoslavije. U praksi su sve vjerske zajednice u državi bile u podređenijem naspram SPC-a. Dok su rimokatolici i muslimani zbog svoje brojnosti lakše mogli ostvarivati svoja zajamčena prava, grkokatolici su bili najranjivija skupina u otvorenom prozelitističkom nastojanju svih struktura SPC-a da ih se privede natrag u pravoslavlje. Prozelitizam SPC-a u Kraljevini SHS/Jugoslaviji bio je često povezan s političkim strukturama i očit u svojim nastojanjima da privede što više katolika i muslimana u pravoslavlje, što je ipak činjeno puno suptilnije, nego je to bilo s grkokatolicima. Otvoreni i agresivni prozelitizam SPC-a nasilno je nastojao „vratiti“ grkokatolike u pravoslavlje, što se osobito očitivalo na prostorima gdje su grkokatolici živjeli među većinskim ili relativno većinskim srpskim pravoslavicima. Grkokatolici na području Vojvodine, uglavnom Rusini/Ruteni i Ukrajinci, kao i u dijelovima Bosne i Hercegovine, mahom Ukrajinci, bili su izloženi otvorenom nasilju i pritiscima kako bi prihvatili pravoslavlje. Vrlo malo je bilo onih koji su slobodno prihvatili pravoslavlje, jer se time gubio vlastiti etnicitet, jezik i kultura, jer je prihvaćanje pravoslavlja najčešće značilo i posrbljavanje. Stoga je SPC uz potporu lokalnih vlasti primjenjivala različita nasilna sredstva kako bi grkokatolike privela u pravoslavlje. Ovaj proces osobito je bio agresivan u prvom desetljeću postojanja nove države kad je SPC gradila svoju vjersko – kulturnu dominaciju u novoj državi.

Ključne riječi: Srpska pravoslavna crkva, grkokatolici, Kraljevina Jugoslavija, prozelitizam

dr. sc. IVAN PEKLIĆ

Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Koprivničko-križevačkoj županiji, Križevci
ivan.peklic@gmail.com

ŽIVOT I DJELO BISKUPA JANKA ŠIMRAKA

Život i djelovanje biskupa Šimraka vijena je slika političkih zbivanja u Hrvatskoj. U razdoblju od početka stoljeća do 1946. Janko Šimrak se u početku zalagao za narodno jedinstvo Slavena. Šimrak je u početku svojeg političkog djelovanja donio dvije lošije procjene: a) parlamentarna borba u Beogradu, b) suradnja sa Slovenskom ljudskom strankom. No već nakon donošenja Vidovdanskog ustava Šimrak započinje borbu za Hrvatsku. Bori se protiv podjele Hrvatske od strane srpskih hegemonista. Svoju borbu nastavio je kao urednik Hrvatske straže. Treba istaknuti da je biskup Šimrak bio vrstan teolog i profesor na Bogoslovnom fakultetu. Također valja istaknuti da je bio novinar. Veliki trud je uložio u uređenje biskupske knjižnice u Križevcima. Po uspostavi Nezavisne Države Hrvatske Šimrak je potpisao prisegu vjernosti državi Hrvatskoj. Nakon uspostave novog režima 1945. godine Šimrak zajedno sa mnogim drugim katoličkim dostojanstvenicima izveden pred sud.

Ključne riječi: Janko Šimrak, parlamentarna borba, grkokatolička biblioteka, NDH

dr. sc. HRVOJE PETRIĆ

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
hpetric@ffzg.hr

GABRIJEL (GAVRILO) MIJAKIĆ I ZRINSKI

Nakon što je 1661. umro Sava Stanislavić, tražio se novi marčanski vladika. Kandidati su bili Gabrijel (Gavrilo) Mijakić i Simeon Kordić. Tadašnji hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban Nikola VII. Zrinski bio je zagovornik izbora Gabrijela (Gavrila) Mijakića što je realizirano po izbijanju rata s Osmanlijama 1663. U priopćenju se razrađuje i daljnji odnos Mijakića sa Zrinskima, osobito sa Petrom Zrinskim.

Ključne riječi: Gabrijel Mijakić, Nikola VII. Zrinski, Petar Zrinski, Osmanlije

ŽELIMIR PRŠA

Osnovna škola Gvozd, Gvozd
zelimirprsa1989@gmail.com

RAZVOJ ŽUPE PREOBRAŽENJA GOSPODNJEG U JASTREBARSKOM – OD POČETKA DOSELJAVANJA ŽUMBERAČKIH GRKOKATOLIKA DO DANAS

Prvi grkokatolici Žumberčani nastanili su se u Jastrebarsko još u 19. stoljeću. Prvotno je to bilo tek nekoliko obitelji koje u grad dolaze radi organizacije vlastitog obrta ili trgovine ili radi obnašanja određene javne službe. Do prvog značajnijeg doseljavanja dolazi 30-ih godina 20. stoljeća, kad se u okolicu Svete Jane i Pribića doseljava značajniji broj obitelji iz grabarske i pećanske župe. Do intenzivnog naseljavanja žumberačkih grkokatolika u Jastrebarsko i okolicu dolazi u drugoj polovini 20. stoljeća, a te migracije su potaknute ekonomskim razlozima, odnosno lakšim pronalaženjem posla u urbanoj gradskoj sredini kao i lakšim životnim uvjetima odrastanja i školovanja. I u ovim migracijama prednjače stanovnici grabarske i pećanske župe, te u manjoj mjeri sošičke, dok je iz drugih župa iseljavanje većinom bilo usmjereno prema Samoboru, Karlovcu ili Sloveniji. Povremena pastoralna briga odvijala se iz zagrebačke i/ili karlovačke grkokatoličke župe. Intenzivnija i učestalija pastoralna skrb za ove vjernike započinje 2007. godine osnivanjem pastoralnog centra, odnosno 2011., kad je izgrađena i crkva u bizantskom stilu u Radničkoj ulici. Župa Preobraženja Gospodnjeg u Jastrebarskom osnovana je 2012. godine. Od tada do danas župna zajednica u Jastrebarskom aktivno napreduje na pastoralnom i duhovnom planu.

Ključne riječi: grkokatolici, Jastrebarsko, Žumberak, pastoralni centar, župa.

dr. sc. ROBERT RAPLJENVIĆ

Collegium Orientale, Eichstätt
rrapljen@gmail.com

BISKUP VASILJE BOŽIČKOVIĆ (1719-1785): BRANITELJ ČISTOG KATOLIČKOG PRAVOVJERJA

Vasilije Božičković, istaknuta osoba u povijesti Grkokatoličke Crkve u Hrvatskoj, imao je ključnu ulogu u razvoju cjelokupne Grkokatoličke Crkve Habsburške Monarhije tijekom 18. stoljeća. Bio je posljednji biskup Marčanske (odnosno Svidničke) eparhije i prvi biskup Križevačke eparhije, a posebno je pridonio Bečkoj sinodi 1773. godine. Njegovi naponi rezultirali su djelomičnom latinizacijom unutar Grkokatoličke Crkve, približavajući je rimokatoličkoj praksi, uz očuvanje bizantskog obreda. Božičković je također imao značajnu ulogu u jozefinskim reformama pod caricom Marijom Terezijom, kao i u obrazovnom napretku, osobito u izobrazbi svećenika. Njegova ostavština vidljiva je u očuvanju crkvenog jedinstva hrvatskih Grkokatolika s Rimom i trajnom utjecaju na vjerski i kulturni život u Hrvatskoj.

Ključne riječi: Marčanska eparhija, Vasilije Božičković, Grkokatolička Crkva, Habsburška Monarhija, Marija Terezija, jozefinizam

OD CRKVENE UNIJE DO PARTIKULARNE CRKVE U PUNOM SMISLU RIJEČI - EKLEZIOLOŠKA NOVINA BULE "CHARITAS ILLA"

Promjena eklezioškog koncepta na Tridentskom koncilu potaknuta Kontrareformacijom zrcali se (istina s vremenskom odgodom) u mnogočemu i na percepciji Istočnih Crkava i valjanosti njihovih sakramenata. Seobom istočnih kršćana na kanonski prostor rimske jurisdikcije (jurisdikcije Latinske Crkve) postavlja se pitanje u kojem uopće ustrojbenom obliku isti mogu živjeti svoju crkvenost i samosvojnost. Dok je u početku prema konceptu Firentinske unije dovoljno bilo ispovjediti katoličku vjeru, vremenom je postajalo sve više potrebno ustrojivati nove oblike eklezijalnih struktura u duhu Tridentskog koncila, a taj je poput germanskog principa: „cuius regio, eius religio“ bio jedan katolički biskup ordinarij na definiranom prostoru određene dijeceze. Time marčanski sjedinjeni biskupi postaju svojevrsni višak i njihova uloga može biti shvaćena samo u svjetlu vikarske službe za pitanje Istočnjaka nikako kao nekakva služba katoličkog ordinarija. Bula „Charitas illa“ plod je jednog šireg nastojanja uvođenja reda po pitanju više grkokatoličkih sjedinjenih zajednica u Habsburškoj monarhiji. Obostrana želja carskog dvora i Rimske kurije kako bi riješili nesporazume u Carstvu (prioritet Habsburgovcima), te uskladili postojanje novih istočnih zajednica na kanonskom teritoriju Zapadne Crkve prema saborskim zaključcima Tridentskog koncila redefinira grkokatoličko pitanje južnih zemalja kroz osnutak dijeceza s definiranim kanonskim teritorijem, vlastitim ordinarijem u punom smislu značenja te riječi kojemu se jamči neovisnost pastoralnog vodstva, te praktičnog upravljanja vlastite dijeceze / eparhije.

Ključne riječi: bula „Charitas illa“, Tridentski koncil, grkokatolici, Habsburška Monarhija.

REVALORIZACIJA RANOSREDNJOVJEKOVNE BIZANTSKE PRISUTNOSTI NA ISTOČNOM JADRANU U KONTEKSTU ŠIRENJA PASTORALA KRIŽEVAČKE EPARHIJE NA JADRANSKOM PROSTORU

Premda Križevačka eparhija obuhvaća prilično velik prostor današnje Slovenije, Hrvatske te Bosne i Hercegovine, ona je u svojoj pastoralnoj prisutnosti bila uglavnom svedena na pojedine enklave središnje i istočne Hrvatske te sjeverozapadne Bosne. Situacija se značajno mijenja u posljednjih nekoliko godina kada se obnavlja ugašena grkokatolička župa u Kričkama, ali još značajnije je širenje redovite pastoralne i liturgijske prisutnosti u Zadru, Splitu, a odnedavno i u Rijeci. Kao što je prisutnost grkokatoličke župe u samom središtu Zagreba dovela do toga da se pojavi cijeli niz vjernika koji redovito pohađaju bogoslužja premda nisu porijeklom iz seoskih župa žumberačkog, slavonsko-srijemskog ili bosanskog vikarijata jednako se tako i u priobalnim urbanim središtima s bogoslužjima susreću vjernici koje je privukla prvenstveno ljepota bizantske baštine u okviru Katoličke Crkve, premda svojim obiteljskim porijeklom nisu povezani s crkvenim Istokom. U spomenutom jadranskom ambijentu, s vjernicima koji su počesto mlađe životne dobi, a u grkokatoličkoj su se zajednici našli kroz osobnu potragu, moguće je postaviti pitanje treba li u ovoj situaciji zrcalno primijeniti isključivo „kontinentalne“ obrasce crkvenoslavenske bizantske baštine. Ako uzmemo u obzir da je kroz cijeli niz stoljeća, tijekom ranog srednjovjekovlja, postojala snažna bizantska prisutnost na talijanskom, ali i na istočnojadranskom prostoru, postoji li mogućnost da Križevačka eparhija posegne za onim rješenjima, primjerice u oblikovanju liturgijskog prostora, ikonografiji ili glazbi, koja su bliža sredozemnom prostoru? Tim više što bi se takva rješenja mogla temeljiti na višestoljetnom iskustvu bizantsko-rimskog prožimanja čija je baština vidljiva ne samo na području Sicilije, južne Italije ili Ravenskog egzarhata, već i na istočno-jadranskom prostoru na kojem je supostojala jurisdikcija rimskog biskupa, slavenski jezik u liturgiji i politička, ali i umjetnička prisutnost Bizanta koju vidimo od Eufrazijeve bazilike u Poreču preko cijelog niza spomenika duž naše obale i otoka sve do monumentalne bizantske bazilike s freskama crkvenih otaca otkrivene ispod sadašnje dubrovačke katedrale nakon protresa prije četrdesetak godina.

Upravo ova simbolika bizantske bazilike koja se nalazi ispod barokne i romaničke katedrale mogla bi poslužiti kao poticaj da se posegne za baštinom iz prvog tisućljeća kršćanstva kao korisnim sredstvom u suvremenom pastoralu, ali i crkvenom zbližavanju Zapada i Istoka.

Ključne riječi: Križevačka eparhija, Kričke, istočnojadranski prostor, pastoral, grkokatoličke župe.

 URO ŠKVORC
Križevci
djuro.skvorc@gmail.com

VLADIKA JOAKIM SEGEDI – ŽIVOT I DJELO

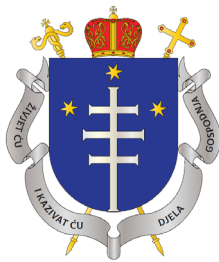
Odlaskom križevačkog vladike dr. Gabrijela Bukatka za beogradskog koadjutora 1961. godine Križevačka eparhija ostala je prazna. Na upražnjeno mjesto postavljen je dr. Joakim Segedi kao pomoćni vladika. Vodio je eparhiju do 1983. kada je umirovljen. U članku ću prikazati život i djelovanje vladike Joakima Segedjia tijekom školovanja, svećenstva i vođenja Eparhije.

Ključne riječi: Joakim Segedi, Križevačka eparhija, grkokatolici.

SUODNOS DOKUMENATA „CHARITAS ILLA“ I DOKUMENTA MARIJE TEREZIJE U OSNUTKU KRIŽEVAČKE EPARHIJE

U osnutku Križevačke eparhije sudjelovale su dvije istaknute osobe papa Pio VI. i carica i kraljica Marija Terezija. Uspostava eparhije ili bilo koje biskupije u 18. stoljeću mora proći dvostruko odobrenje: prvo je onoga vladara na čijem se teritoriju osniva, a drugo je od Pape kao vrhovnog autoriteta Katoličke Crkve. Iz tog razloga, osnutak Križevačke eparhije prate dva dokumenta koji jedan bez drugoga nemaju legitimnosti, jedan drugoga potvrđuju i čine kamen temeljac uspostave Eparhije. Prvi dokument je papinska bula „Charitas illa“ koji blagoslivlja osnutak biskupije, određuje jurisdikciju biskupa i smješta ga u Crkvenu hijerarhiju dok drugi dokument Marije Terezije potvrđuje i osniva Križevačku eparhiju, određuje joj teritorijalne granice, potvrđuje pripadnost metropoliji, određuje davanja i privilegije. Zadaća izlaganja bila bi predstaviti međuodnos ta dva dokumenta, predstaviti kronologiju osnutka Križevačke eparhije kroz te dvije isprave, predstaviti kritičko izdanje i filološku analizu oba teksta te dati povijesni osvrt na osnutak i okolnosti osnutka koji se spominju u tekstu.

Ključne riječi: Križevačka eparhija, bula „Charitas illa“, Marija Terezija

Križevačka eparhija

